

Majsai Tamás

A SOÁ SZINGULARITÁSA, AVAGY A SARUK LEOLDÁSA *

– Hozzászólás egy volt Soá-kutató szellemi metamorfózisához –

Schmidt Máriának (egykori Soá-kutató, akivel közös munkában jelentetem meg Komoly Ottó, a magyar zsidóság mártírjának naplóját) az Eckhardt Tibor Politikai Akadémia vitaestjén (1999 novemberében) elhangzott előadása lélektani küszöböt jelent a Soá magyarországi historiográfiájában. Hiába keresnénk azonban az elhíresült szövegben az eredeti történeti látásmód, vagy újszerű kutatási eredmények nyomait. A cezúrát más jegyzi. Az, hogy az előadó kormányzatközei szerepkörből deklaratív is zászlóvivőjévé nyilvánította magát a Soával kapcsolatos szélsőjobboldali politikai és történelmi koncepcióknak.

A Soá történelmi helyi értékét újradefiniálni igyekvő un. revizionista látásmód persze jó ideje nem ismeretlen már Magyarországon sem. Lovas István *Összehasonlító véralgebra és a holocaust* című írásának Népszabadság általi tavaly márciusi publikálásakor pedig azt is sejthettük, hogy e szellemiség jelentős politikai erőttal rendelkezik. És lőn. Hiszen míg Lovas István írását, annak Hunniába illő jellege miatt, a legtöbben nem csak megengedhetőnek, de kötelezőnek is érezték figyelmen kívül hagyni, addig Schmidt Mária Lovas Istvánétól semmiben nem különböző megnyilatkozása esetében ezt egyszerű archontológiai okok miatt már nem tehetik meg.

Az előadással kapcsolatban megjelent kritikai reflexiók (elsősorban a Magyar Hírlap hasábjain) kevéssé érintették a kérdés kereszténység-történelmi és teológiai összefüggéseit. Hozzászólásomban elsősorban e szempontok felől reagálok Schmidt Mária gondolatmenetének két centrális elemére: a Soá szingularitásával és e tragédia elnevezésével kapcsolatos kitételeire.

A kereszténységnek Jézusra visszavezethető deviáns identitása, végváradalom dinamizálta üdvösvinizmusa, továbbá a zsidó referenciakeret dialógikus kontrollja nélküli beágyazódása a hellén világ allogen kulturális közegébe olyan körülményeket képeztek, amelyek hatására szinte törvényszerűen vált megváltásról szóló üzenetének inherens elemévé az antiszemitizmus. Kizárólagosságban fogant üdvkonceptiójától sarkallva – egy páratlan vallástörténelmi agresszió keretében – a kereszténység először is kisajátította a zsidóság szent könyvét, a Tenakot (perverz szóhasználat: Ószövetséget) és azt állította, hogy e könyv eredetileg zsidóknak szóló üzenetét egyedül az egyház képes autentikusan interpretálni. Hirdette, hogy Jézus megváltói minőségének elutasításával a zsidók elveszítették a választott népként őket addig kitüntető teológiai pozíciójukat, s ezt post Christum crucifixum ő, az új Izrael örökölte meg. A zsidókat – teológiailag teljesen értelmetlen módon – istengyilkosokként és a Mindenható által elvetett népként aposztrofálta. Hitük évezredek struktúráihoz való ragaszkodásukat, kultuszukat gúny és megvetés tárgyává tette. A Szentségeshez fűződő viszonyukat olyan negatív fogalmakkal definiálta, mint ígélet, test, törvény, ius talionis (“szemet szemért”), szemben a keresztény hitre jellemzőnek tekintett beteljesülés, lélek, kegyelem, szeretet theologumenonjaival. A zsidó államiság 70-es megszűntét isteni büntetésként értelmezte, a zsidók hazátlanságát és pária existenciáját soha meg nem szűnő szolgaságként látta s úgy értékelte, mint saját hitének affirmatív dokumentumait.

---

* Először közzétéve: A Soá szingularitása, avagy a saruk leoldása. Hozzászólás egy volt Soá-kutató (egykor közeli barátom) szellemi metamorfózisához. (WJLF-előadások, 6.) WJLF – Teológus és Lelkész Szak. 2000.

A zsidó vallás theologiai totálnegációjának – másként: a gyalázkodás katekézisének – fogalmi paneljei szinte teljes vértességgel fellelhetőek már a keresztény Szentírásban is. Legmélyebb alapjait átítatják a keresztény tradíciót és a keresztény nyelvezetet, s mint minden eszmei tartalom és affekció, magatartásformákat kondicionáltak a történelem során. Befolyásolták a keresztények zsidóságról való gondolkozását, zsidók iránti érzelmeit. Változó szerepkörben ugyan, de formatív tényezőjévé váltak a zsidók és nem zsidók közötti csoportkonfliktusoknak. Azzal pedig, hogy az intézményes egyház és teológia megszakítás nélkül sajátjának tekintette, sőt tovább is fejlesztette őket, rendkívüli legitimitációra, s indulatokat motorizáló szerepkörre tettek szert. (Kiragadott példaként említhetőek itt a Stürmert megszégyenítő óegyházi iratok; a zsidóellenes pápai, zsinati, dogmatikai megnyilatkozások; a zsidók álnok, hitetlen jelzővel való megbélyegzése tizenöt évszázadon át a “katolikus” nagypénteki liturgiában; a testté létel és a feltámadás misztériumának hordozására Istentől kiválasztott zsidó mivolt bacilizálása iránti széleskörű egyházi fogékonyság; az Auschwitzet isteni büntetésként interpretáló lelkészek; napjaink katechetikai munkáinak és homiliáinak zsidóellenes passzusai, illetve a zsinagógagyújtogató ókori keresztény atrocitások; a kereszties hadak zsidóvérben tobzó orgiái; az orosz síkságon keresztény tudattal zsidókat gyilkoló hős honvédek.)

Amikor tehát a Soá szingularitásáról beszélünk, a legkevesebb, amit megállapíthatunk, hogy a Soá kivételével – Schmidt Mária szóhasználatával élve – “sem ezelőtt, sem azóta sehol nem fordult elő” olyan genocídium, amelynek áldozataival szembeni érzelmi struktúrákat az uralkodó kultúra szimbolikus univerzumát par excellence fémjelző alapokmány, e kultúra szent irata, valamint e kultúra uralkodó vallási szerkezete erodálta és immunizálta volna két évezreden át. “Sem ezelőtt, sem azóta sehol nem fordult elő” olyan genocídium, amelynek célcsoportjával szembeni radikális fellépés igénye az uralkodó kultúra támogatásával egyfajta közérzeti evidencia rangjára emelkedett volna (és pedig évezredek kontinuitással). A zsidó sors iránti társadalmi közöny közelebbi megnyilvánulásai közül elég itt említenünk a hazai keresztény egyházakat, amelyeknek a vészkorszak idején alig volt értelmezhető szavuk a zsidóüldözésekről (rendeletileg állítottak például akadályokat még 1944-ben is az intézményeik falai között menedéket kereső zsidók elé), miközben pedig a kicsorduló szeretet teljességével szólítottak fel mindenkit a “fajlag” magyar menekülők és rászorultak támogatására. Mint rokon jellegű tény érdemes azonban szóba hoznunk azt is, hogy a magyar társadalom és a magyar egyházak soha egyetlen pillanatra sem tekintették olyan félreérthetetlen készséggel, olyan ideológiailag belülről kondicionált lelkesedéssel természetesnek a kommunizmus galádságait, mint a nácik és a Horthy-rendszer antiszemita embertelenségeit.

“Sem ezelőtt, sem azóta” nem volt egyetlen genocídium sem, amely a kereszténységet és lelkiismeretét hasonlóan mély egyetemleges felelősséggel terhelte volna meg, mint a Soá; amely a keresztény hit ilyen mélységű lelkiismereti megrázkódtatását és önkritikáját implikálta volna; amely hasonlítható mértékben kérdőjelezte meg a keresztény bizonyágtétel hitelességét. Ami pedig különösen fontos: Ha valaha, úgy a Soában definitíve is nyilvánvalóvá vált, hogy a Biblia szerinti választott nép, a zsidók megtagadása a keresztények számára egyet jelent a Biblia istenének az elvesztésével – egy olyan theologiai vákuummal, amelynek végső konzekvenciája a pogányság. Manifesztté vált, hogy a Szövetség Istene melletti zsidó tanúságtétel ellehetetlenítése keresztény környezetben a keresztény tanúság kihülését, a keresztény hit csöndjét involválja.

Mindennek természetesen semmi köze semmifajta “megmondóemberek”-hez (éppúgy, mint a tisztán “szekuláris” nézőpontok felőli következtetéseknek sem). Az ítélet a kereszténység lényegéből fakad, s olyan evidenciának kell tekintenünk, amelynek percipiálása nélkül theologiai értelemben magát a kereszténységet is a Soá áldozatai közé kellene sorolnunk.

Itt jegyzem meg, a Soá történelmi helyéről folytatott híres vita, a németországi un. Historikerstreit során fentiekkel rokon jellegű konklúziók bontakoztak ki. Kikristályosodott például, hogy nem azonos dolog egy esemény szingularitása és szimulicitása (komparabilitása); hogy a különféle massacre-k egybevethetőek ugyan brutalitásuk fizikai-quantitatív mértéke szerint, ám nem a barbárság bennük manifesztálódó “filozófiai” és technikai struktúrái alapján; hogy a jelenség megítélésében nem lehet figyelmen kívül hagyni azokat politikai és kulturális-civilizációtörténelmi összefüggéseket, amelyek alapján más és más elvárási struktúra, humanitárius és problémakezelő teljesítőképeség társítható az egyes társadalmi-politikai formációkhoz. (A kizárólag biológiai alapú, semmilyen kivételt nem ismerő, technológizált és industrializált barbárságnak akkor sincs párja, ha a szovjet Gulag áldozatainak száma meghaladta a Soáét. Nem vehetőek össze egymással mechanikusan mondjuk Pol Pot rezsimje és Hegel, vagy éppen Ady Endre nemzete, valamint az ázsiai kultúrák és az európai civilizáció.) Kár, hogy a Főtanácsos Asszony előadásában e vitáról és eredményeiről egyszerűen nem vesz tudomást.

Zárójelben hadd térjek ki e ponton Breznay Enikő reflexiójának (ld. Magyar Hírlap, 1999. november 30. p 7) arra az állítására, hogy a zsidók ellen az ókortól napjainkig megfigyelhető ellenségesség okait eddig még senki nem próbálta megfejteni. Nos, ez természetesen tájékozatlanságnak is kevés. A teológia rövid válaszaként két szempontot említhetek. a) A pogány antiszemitizmus soha nem lépett ki a világ egyéb vallási és etnikai csoportkonfliktusait is jellemző mederből. Általános tartalma mindig is a zsidók vallása és kulturális értékrendje iránti “normális” idegenkedés volt. b) Keresztény környezetben a zsidóellenesség a kereszténységben belülről kísértő pogányság lázadása a Biblia istene ellen, s mint ilyen, mindenkor mércéje úgy a kereszténység, mint kultúránk autenticitásának; fenomenológiai szempontból szinguláris jellemzője, hogy kriminalisztikai töltését primer módon nem a másik fél idegensége, mássága, hanem a kereszténység saját identitása, saját teológiája szolgáltatja (valláslélektanilag megközelítve: saját ontológiai bizonytalanságaiból, hitének antinómiáiból és az így támadt frusztrációkból táplálkozik).

Schmidt Mária frivol stílusban azt fejtegeti, hogy a XX. sz. zsidó apokalipszisének recepciójában “karriert” futott be, sőt, mint konzumárúknál (mondjuk szappanoknál) szokás, “márkavédjeggyé” vált a Holocaust szó. Nem tőle ered ugyan a “felismerés”, de azonosulva az Izrael propriumait fosztogató keresztény egyházi-teológiai hagyománynak a szekularizált változatával, maga is elkötelezetten hirdeti, hogy helyes lenne, ha felszámolnánk a “göngyöleg” úgynevezett *unikális piaci* kvalitásait, és ha a Holocaust szó nem csak a zsidóság második világháborús kálváriájának jelölésére használnánk. Sőt, amennyiben a “göngyöleg” mögött álló elsődleges tény unikalitása akadályt gördítene e kufárkodás elé, implikálja gondolatmenetével, a zavaró jellegzetességet meg kell szüntetni.

Megborzadok. Lehet-e tömeggyilkosságok ügyében az események drámájától való megrendülés beszédet hitelesítő mélysége nélkül akár csak egy szót is kimondani? Igaz beszéd lehet-e genocídiumok ügyében az, amelyhez hozzátartozik “mások” (aktuálisan a zsidók) gyászának és fájdalmának degradálása? Amely a de profundis csak feltétlenségben értelmezhető aktusát matematikai aggregációk és hadműveleti prioritások bűvészmutatványává transzformálja? Amely nem önmagától szólja a mélység ígét, hanem kelendő és kevésbé kapós árúk nézőpontja szerint keres azokhoz nyelvi eszköztárat?

Csak reménykedhetek, hogy Elie Wiesel szegény, akinek teremtő erejű írói munkássága jelentős részt tudhat magáénak e szó fogalommá válásában, nem olvassa a magyar napi sajtót. De mit mondhatok a gázkamrákban, elgázosító kocsikban, bombatölcsérekben, a maguk által megásatott hullagödrökben, kemencékben, gettóknak, munkaszolgálatban elpusztult, *férgek módjára megdöglesztett* százezrek ma élő leszármazottaira gondolva, akiknek gyászat és fájdalmát megkönnyíti, hogy szeretteik senki más halálával nem rokonítható módon történt kiirtását egy közben – minden problematikus konnotációja ellenére is – “szentté” vált szó

segít “értelmezni”? Mit mondhatok azokra gondolva, akiket az emberi civilizáción kívülre rekesztett, a társadalom többsége által bacilizált státusban bekövetkezett haláluk után legalább az emlékezet magának megtalált nyelve segít hozzá – mondjuk a botrányos tartalmú Endlösung helyett – a tőlük életükben megtagadott emberi méltósághoz?

*

A Holocaust szinonimájaként “újabban bevezették a Soá fogalmát”, állítja Schmidt Mária. Ugyan kik? Segítek megfejteni a talányt. A szót a zsidó államban már a Holocaust elterjedését megelőzően is használták a második világháború zsidó mártíriumának jelölésére. (Izraelben is kutató történész előtt ez ismert kellene, hogy legyen.) Ami ebben a kérdésben azonban igazán lényeges, az egy elvi-theológiai szempont. A görög eredetű Holocaust szó a Biblia un. egészen eléggő/teljes áldozat szavának, az olah-nak a megfelelője a Tenak görög fordításában. Mózes III. könyvében ezt olvassuk: “Szólj Izrael fiainak és mondd meg nekik: Ha valaki közületek áldozni akar az Úrnak: barmokból, tulok- és juhfélékből áldozatok.” Az olah = holocaust jelentéstartomány tehát magában foglal egy olyan momentumot is, amely a “Holocaust” fogalmát pozitív értelemmel, pozitív theológiai kvalitással ruházza fel (úgy az áldozó, mint az áldozat viszonylatában). Ráadásul az olah olyan “űzáldozat”, amely “kedves illatú az Úrnak”, s amelyet a Mindenható teremtménye szabad akaratból, Teremtője előtt hódolva mutat be.

Ez az összefüggés magyarázza, hogy miért blaszfémia és nyelvi perverzió akaratlanul is a Holocaust kifejezés, és miért adnak egy ideje mind többen hangot annak, hogy a “végső megoldás” nevében elkövetett embertelenség jelölését vegye át egy más terminus technikus. A Holocaust kifejezés helyett így előtérbe került – és feltehetően véglegesen állandósuló – szó, a Soá ugyanakkor eleget tesz a szellemi előfeltételeknek: azt kommunikálja, ami a “Holocaust” valójában is volt: katasztrófa, pusztulás.

A Soának a médiákban, a közélet írásos és verbális fórumain való “tálalása” – Schmidt Máriával ellentétben és legalábbis Magyarországon – inkább botrányosan elégtelen, mintsem sok. Mégpedig szingulárisan elégtelen. (Elég utalni arra, hogy még a Mindenható emberi nem iránti egyetemleges szeretetét valló egyházak képviselői sem képesek, félévszázad elteltével sem, csak szemlesütve, kényes diplomáciai mérlegeléssel participálni a Soá feletti gyász és emlékezet alkalmain; szívbeli őszinteséggel képviseltetik magukat ellenben mindenütt, amidőn a “magyar” gyász áll az emlékezet homlokterében.) A Soáról szóló narrációknak és memoir-oknak persze véletlenül sem valamilyen formális paritás okán kell jelen lenniük közéletünkben, kultúránkban. A Soá emlékezete hermeneutikai indikációja annak, van e társadalmi mentálhygiénének, közgondolkodásunknak történelmi mértéke, s jószerével az egyetlen jele annak, hogy a kereszténység és az un. keresztény kultúrkör Auschwitz után sem vesztette el teljesen létjogosultságát. A keresztény hit felől nézve: hogy a keresztény vallás szoteriológiai tartalma nem ürült ki teljesen.

Meglehet, a “zsidó” fájdalommal való találkozás olykor ellenérzéseket és elutasítást vált ki belőlünk. Gyökere ennek elsősorban az elfojtott szégyen, a múlttal való szembenézés félszívűségének gyötrő érzése, a bűnbánat és a bocsánatkérés, illetve a megsértett fél őszinte vigasztalásának elmulasztásából fakadó lelkiismeret belső vádja. Éppen ezért, addig is, amíg nem leszünk készek mindannyian teljes szívvel tanúskodni az Izraelt (a zsidókat) ért gyalázatról és e gyalázat ellen, addig azokat a keveseket, akik ezt helyettesítőleg is végzik, illesse külön is tisztelet és megbecsülés.

Epilógus

Őszinte hitem és meggyőződése, hogy a via dolorosa-k a maguk nemében minden irányban egyediek és szinguláris méltósággal bírnak. Ahol eddig hiányzott a hiteles szó, hiányzott a megfelelő mérték a gyász gesztusához, ott elemi kötelességünk e hiátus pótlása. Mint kizárólag feltétlenségben értelmezhető tiszta erkölcsi cselekedet, az emlékezet semmiképpen nem válhat tárgyává az élők halálok feletti véleményeltérésének, nem történhet mások kárára, nem eredményezheti mások gyászának, emlékeinek nemtelen nyelvezettel, nemtelen ironizálással való sárba tiprását. Az ügy lényegéből adódik, hogy e szent szolgálatban forgolódni autentikusan csak megalázott lélekkel és saruink leoldásával lehetséges.

FORRÁS:

Majsai Tamás: Crucifixus sub Pontio Pilato. Egybehordott írások a zsidó-keresztény kapcsolatok tárgyköréből. Budapest: Wesley János Lelkészképző Főiskola. Theológus és Lelkész Szak. WJLF – Ökumenika Tanszéki Kiadványok 7.) 2009. 91-96.